

Memfidská theologie

V r. 1805 byl Britskému muzeu věnován kámen z černého granitu, na němž bylo vytesáno pamětihodné zobrazení staré egyptské theologie. Nápis pochází z doby krále Šabaky (712–700 př. Kr.), ale podává text Staré říše. Byl totiž nalezen poškozený papyrus, jehož obsah nechal zmíněný král zvěčnit na stéle, která byla vystavena v Ptahově chrámu: „Jeho veličenstvo král Šabakau nechal tuto knihu znovu napsat v domě svého otce Ptaha. Jeho veličenstvo ji našlo jako dílo předků, rozežrané červy, neznámé od počátku až do konce. Tu ji jeho veličenstvo nechalo znovu napsat, takže je krásnější, než bylo předtím.“ Od nalezení této pamětihodnosti trvalo skoro sto let, než byl uveřejněn její překlad. Po pokusech Goodwina (1870), Bryanta a Reeda (1901) poznal jako první správné uspořádání řádek J. J. Breasted (1902) a po srovnání textu pořídil předběžné vydání, které sloužilo jako základ pro následující zpracování (Philosophy of a Memphitic priest ÁZ 39,39 násl., The Monist 12,321 násl.). Znovu o nápisu pojednal Erman (1909: Ein Denkmal memphitischer Theologie) a léta se opakovaným srovnáváním textů zabýval Sethe, který přispěl k podstatnému zlepšení Ermanova textu (K. Sethe: Dramatische Texte zu altägyptischen Mysterienspielen I. Das Denkmal memphitischer Theologie, der Schabaka-Stein des Britischen Museums, in Untersuchungen zur Geschichte und Altertumskunde Ägyptens, Bd., X, I. Leipzig 1928). Avšak mnoho otázek zůstalo zatím nevyřešených a většina egyptologů se tímto textem stále ještě zabývá.

Předmětem tohoto pojednání je jen druhý díl nápisu, který začíná systematickým pojednáním o memfidské theologii, řádky 48 a násl. V prvním díle (jenž bude uveřejněn zvlášť) převládají historické události. Jde tu zejména o jádro memfidského učení o Ptahu a bozích, kteří s ním tvoří jednotu a o snahu sjednotit pestrý svět největších bohů. Především je tu patrné, že „memfidská theologie“ vyrostla ze starších učení, přičemž jasněji vystupuje postava Atuma. Jeho nejstarší, zatím nepozorované jméno bylo *Wr* = „Veliký“. Teprve tímto poznatkem dostávají všechna vlastní jména, tituly a označení bohů, spojená s tímto *Wr* správný význam. Překvapující je výše duchovního pojetí podstaty a působení tohoto Boha bohů (Allgottes), který měl pro egyptskou theologii a její vývoj největší význam. Ptah, bůh Memfidy, byl nadřazen Atumovi z Heliopolisu. Kritická zkoumání textu ukazují, že tvrzení, že nápis označovaný jako Šabakův není věrnou kopií původního textu. Na jednotlivých stélách byly očividně mnohé řádky uvedeny na nesprávných místech, když se opisovači snažili reparovat poškozený papyrus. Tím se stalo, že nyní není mezi jednotlivými úseky theologie souvislost ve filosofickém pojetí. Ale pokusíme-li se ji ustavit, dostáváme text theologického pojednání a odděleně přírodovědné pojednání o významu srdce a jazyka v lidském těle, učení, které theologům sloužilo jako základ, jenž vysvětloval tvůrčí působení boha „srdcem a jazykem“, tj. „myšlenkou a slovem“.

Podle Bryana a Reeda tu nejde jen o memfidskou theologii, nýbrž o náboženské dogma pro nové hlavní město Memfis, které tu bylo postaveno proti staré předhistorické době heliopolitánského dogmatu, kdy Heliopolis bylo ještě hlavním městem říše a jak je později postavil Amenophis IV. pro svůj svět v Amarně. Avšak Sethe přinesl přesvědčující důkazy, že Memfidu založil Menes, který ohraničil území župy pro výstavbu a zřídil u dnešní Sakkary „bílý zdi“. Před Menesem byl Ptah jen jednoduchý místní bůh. Ostatní bohové, jak je později nacházíme v Memfidě, jsou, s výjimkou Sokarise, vytvořeni až při nebo po založení nového hlavního města. Tak byla ze Sais převzata Neith a dostala severně od hradeb svůj chrám, lví bohyně, zde nazývaná Sachmet, pochází patrně z Leontopolisu, Hathor, paní sykomor, dostala svatyni na jihu města atd. Ptah byl na začátku I. dynastie náhle pozvednut ze své místní zastrčenosti k pánu ochrany nového města, ale tehdy bylo ještě předčasné učinit jej nejvyšším z bohů. Bůh země Geb, kterému celá země náležela, předal Horní Egypt Sethovi a Dolní Egypt Horovi, ale pak učinil Hora králem celé země. Z těchto a dalších skutečností se usuzuje na stáří textu Šabakova papyru. Autor se zabývá zejména lingvistickými aspekty tohoto problému, resp. stářím některých hieroglyfických znaků.

Překlad:

- I. (Ptah jako Všebůh — otec Bohů):
*„Ptah na svém velkém trůně...
Ptah Nun — otec, který zplodil Atuma*

Ptah Naunet — matka, která porodila Atuma
Ptah Veliký — srdce a jazyk božského devatera
Ptah (Horus) (který vzešel ze srdce Atumova) ... stvořil bohy
Ptah (Thot) (který vzešel z jazyka Atumova) ... stvořil Bohy
Ptah...
Ptah (Lotos) — Nefertem na nose Réově všech dnů. “

Komentář: veškerá božstva, která mají co činit se stvořením světa jsou ve skutečnosti jen Ptah. Praoceán je Ptah, podzemí je Ptah právě tak jako lotosová květina vyrůstající z Nuna a bůh světla a také poznání a bůh rozkazu, který stvořil boha světla, jsou Ptah sám. To, že všichni bohové vzešli z Ptaha má velký význam pro egyptské mýty: „Pražáklad všech věcí a tvůrce všech věcí je Ptah sám.“ (str. 39)

II. (Proč je Ptah větší než Atum)

„Cosi má tvar jako srdce
Cosi má tvar jako jazyk, jako smyslový obraz Atuma. Je to Ptah,
velmi Velký, aby postavil (život) všem bohům a jejich Ka skrze toto srdce
...a... z něhož Horus/Thot vzešel jako Ptah skrze tento jazyk. “

Komentář: Ptah působí prostřednictvím srdce a jazyka, což jsou obrazy (Sinnbilder) Atuma, který vystupuje pod jménem Wr jako srdce a jazyk devatera. Atum však byl vytvořen Ptahem, jemuž náleží srdce a jazyk Atuma. V tom vrcholí celé učení, v němž je Ptah nadřazen dosud nejvyššímu bohu Atumovi. Horus a Thot pak povstali ze srdce a jazyka. Horus jako nebeský bůh se sluncem a měsícem jako očima vše poznává a nic mu nezůstává skryto.

V leydenském hymnu na Amona (Der Leidener Amonshymnus — v Ermanově překladu) je tato pozoruhodná věta: „Vhled je jeho srdce a příkaz jsou jeho rty. Jeho Ka — vše co existuje je to, co je v jeho ústech.“ Stélu, která je poškozená, lze číst také takto: „Myslí vše, co je tu, jako něco, co je v jeho ústech,“ tzn. „Myslí vše a skrze své slovo to povolává k bytí.“ (str. 45) Thot neboli Chons jsou ve skutečnosti srdcem a jazykem Réa nebo Atuma. Thot (Chons) je interpretován jako znalec a komunikátor myšlenek boha všehomíra (str. 46), jeho titul (podle klasického doložení z Karnaku) zní: „Počítač času s počtářem... srdce a jazyk tajné duše, které řídí zemi svými slovy...“ Ptah je moc činná při stvoření (str. 47): Ptah je Nun, který zplodil Atuma, Naunet Atuma porodila. Sethe uvádí, že jsou různé formy Ptaha (bohové, kteří v Ptahovi získali svůj tvar), jako např. prabozí (Urgotter) Nun a Naunet, Amon-Ré, Chnum-Ré atd. (Har-Sopd, Har-Chentechtai); vztahují se k učení o původu viditelného světa (A. Gardiner): Ptah je tvůrcem universa, je to první bůh stvoření, který ze sebe vyvinul další bohy. Na počátku byl praoceán Nun a jeho družka, podzemní nebe nebo obrácená klenba Naunet. Z praocéanu vzešla lotosová květina, bůh Nefertem, z jejích květů vzešel bůh slunce Re a ten ze svého rozumu a rozkazujících slov stvořil svět (str. 20). Jestliže Horus a Thot jsou „srdce a jazyk“, náleží k tvůrcům ve vlastním skutečném smyslu; o nejvyšším Wr se říká, že je srdcem a jazykem devatera (rozumí se bohů), ale může to být také vykládáno tak, že Horus a Thot jsou mocnosti, jimiž srdce a jazyk původního boha si poslouží při stvoření, patrně však Horus a Thot vzešli ze srdce a jazyka původního boha (str. 47).

III. (Přednost srdce a jazyka nad všemi ostatními údy těla)

„Srdce a jazyk mají moc nade všemi ostatními údy, na základě úvahy, že srdce je v každém těle,
že jazyk je v každých ústech všech bohů, všech lidí, všeho dobytka, všech červů a všeho co žije
— zatímco srdce myslí vše, co chce a jazyk poroučí vše, co chce. “

Komentář: autor se domnívá, že právě v těchto větách byla vyslovena zvláště vysoká náboženská pravda a Sethe to přepisuje takto: „Srdce a jazyk získávají přednost před všemi ostatními údy a působí jako zástupci božského stvořitele ve všech bytostech.“ Ptah je jako srdce v každém těle a jako jazyk v každých ústech všech bohů. Autor se však domnívá, že tu jde o čistě přírodovědeckou tezi a nikoli o náboženskou pravdu.

IV. (Boží devatero bylo stvořeno slovem Ptaha a nikoli přirozeným způsobem Atumem)

„Jeho (Ptahovo) boží devatero je před ním jako zuby a rty, to jsou semena a ruce Atumovy. Boží devatero Atumovo povstalo skrze jeho semeno a jeho prsty. Boží devatero je však (ve skutečnosti) zuby a rty v jeho ústech, která pojmenovala jména všech věcí, vyšlých z Šova a Tefnuty, jež

stvořila devatero.“

Komentář: podle učení z Heliopolisu plodil Atum nepřirozeným způsobem (onanisticky), na-proti tomu podle učení z Memfidy tvořil Ptah svým slovem. Je možno též říci (str. 55): „Jeho devatero je před ním stvořeno jeho slovem = jeho zuby a rty, které odpovídají fallu a prstům Atuma.“ Atum je prazáklad věcí, tvůrce všeho. Souloží se sebou samým (Selbsbegattung), stvořil nejprve praelementy vzduch a vlhkost (Šova a Tefnutu), tito porodili zemi a nebe (Geba a Nút). První čtyři stvoření bohové představují tedy svět a jeho části, čtyři následující, děti nebes a země, jsou velcí heroové pravěku a jejich manželky: Usirev a Eseta, Seth a Neftys. Toto vyprávění spočívá na mýtu, který musí být chápan jako jinotaj, a je zřejmé, že to musí být chápáno symbolicky a nikoli jako skutečný proces (str. 56). Nemůžeme brát doslova, že Atum je srdce a jazyk. V egyptském náboženství je něco zvláštního a jinotajného a hranice mezi obrazem a skutečností lehce zmizí, neboť je často silně zdůrazněn obraz a jeho jinotajný charakter pak ustoupí do pozadí (str. 56). To platí především pro případ, kdy kosmické mocnosti jsou personifikovány a ztotožňovány s místními božstvy, jako třeba Šov a Tefnuta. Devatero Ptaha sestává z těchže členů jako devatero Atumovo.

V. (Podřízení vnějších smyslů srdci a jazyku)

„Vidění očí, slyšení uší, dýchání vzduchu nosu, poskytují srdci zprávy. Je to ono, co dává vzniknout každému poznání, jazyk je to, co opakuje, co bylo srdcem myšleno.“

Komentář: smyslové orgány slouží srdci a jazyku, přinášejí srdci zprávy (dojmy), které jsou zpracovávány v poznání a vědění je pak jazykem ve vyjádření opakováno.

VI. (Po božím devateru stvořil Ptah potravu dávající věci a vydal zákonná ustanovení - Rechtsatzungen)

„Tak byli stvořeni všichni bohové a byla dovršena jejich devítka. Každé boží slovo povstalo tím, co bylo srdcem myšleno a jazykem poručeno. — Tak byl stvořen také Ka a Hmwš-wt určil, že všechna potrava a všechny pokrmy vyvstanou skrze toto slovo (jež bylo srdcem myšleno a jazykem poručeno) — (Tak bylo také právo dáno tomu), kdo činí, co je oblíbeno (a bezpráví dáno tomu), kdo činí, co je nenáviděno (Tak byl i život dán tomu, kdo je ochoten k míru a smrt rouhačů) svévolnému — Frevler/ (tímto slovem, které je srdcem myšleno a jazykem poručeno).“

Komentář: začátek tohoto úseku byl doposud překládán: „Tak byli stvořeni všichni bohové, Atum a jeho boží devatero.“ Rty a ústa = nástroj tvoření: každé boží slovo vyvstává z toho, co srdce myslí (str. 60). Ptah sám je tvůrce, z jeho slova povstali ostatní bohové.

VII. (Všechna jednání údů těla se konají na rozkaz srdce a jazyka)

„Tak jsou veškeré práce zařízeny a všechno dílo rukou, čin rukou, chození nohou a pohyb všech (ostatních) údů přiměřeně tomuto rozkazu, který je srdcem myšlen a vychází skrze jazyk, který vytváří podstatu všeho.“

Komentář: Tento úsek, tak jako třetí a pátý, náleží k učení o přírodě (význam srdce a jazyka v lidském těle). Bezprostřední vztah k teologii se tu nedá ustavit a nikdo tento oddíl nechápe jako náboženské učení. Nicméně v souvislosti s předchozím lze zjistit: Ptah výrokem svým úst vydal devatero — bohové pak stvořili potravu — a nakonec vydal i základy pro právní řád (str.62).

VIII. (Ukončení stvoření)

„Ptah je nazýváán: Ten, který stvořil vše a vydal bohy. Je Tš-tnn, který stvořil bohy, z něhož vyšly všechny věci, pokrmy a potrava, oběti bohů, všechny dobré věci. Tak bylo stanoveno a poznáno, že jeho moc je větší než (ostatních) bohů. Tak byl Ptah spokojen, po té co učinil všechny věci a všechna boží slova.“

Komentář: Sethe předkládá počátek této pasáže jinak: „Ten, který učinil Atuma (tj. zplodil), který dal povstat (ostatním) bohům.“ Záleží tu na interpretaci několika komplexů hieroglyfických znaků.

IX. (Pth-Tš-tnn stvořil bohy a postaral se o jejich kult)

„Stvořil bohy, učinil města, založil župy, dosadil bohy na jejich kultovní místa, ustanovil jejich oběti, zřídil jejich svatyně, učinil jejich tělo tak, jak si přáli. Tak vstoupili bohové do svého těla z všelikého dřeva, všelikého minerálu, všelikého tónu a všelikých jiných věcí, které na něm (Ptah-Tš-tnn) rostou, v nichž přijali tvar.“

Komentář: Sethe se domnívá, že tato pasáž nezapadá do souvislosti, text vypráví o jedné části stvoření a je tu také hluboký vnitřní protiklad mezi tímto textem a velikým „učením z Memfidy“. Bůh je chápán vysloveně jako „životodárná země“: „Všechny věci na něm rostou.“ Chrámoví písaři při obnovování nápisu na silně poškozeném papyru, stáli zřejmě před velkými obtížemi.

X. (Bohové sjednoceni s Ptahem-Tš-tnn)

„*Tak jsou u něj všichni bohové shromážděni s jejich Ka. spokojeni a sjednoceni s pánem obou zemí.*“

Komentář: Těmito slovy končí pojednání o Ptahovi. To, co následuje, se týká Memfidy a obsahuje vyprávění o tom, jak utopený Usirev přistál u hlavního města. Je to doslova týž text, který byl podán již v prvním díle nápisu jako doprovodné vyprávění k dramatické hře. Krátký konec je však překládán zcela odlišně (Erman, Sethe, Gardiner). Opět zde vystupuje spor o správnou interpretaci určitých skupin hieroglyfických znaků.

Breasted uvádí, že nápis, „kniha“, který byl nalezen za Šabaky, byl papyrus. Ale byla to jen role papyru — ptá se autor?

Atumovo boží devatero povstalo z jeho semena a prstů, ve skutečnosti však — podle memfidského učení — povstalo boží devatero prostřednictvím zubů a rtů v těch ústech, jež pojmenovala jména všech věcí, z nichž vyšly Šov a Tefnuta a která stvořila boží devatero. Každé boží slovo povstalo z toho, co srdce myslelo a jazyk poručil. Tak byla stvořena i Ka a určena hmwš-wt, která přináší všechny potravu a pokrmy. Tak bylo dáno i právo (čiň, co je milováno) a neprávo (čiň, co je nenáviděno) a tak byl dán i život mírumilovnému a smrt zločinci. A tak bylo stanoveno a poznáno, že Ptahova síla je větší, než všech ostatních bohů. Učení o stvoření prostřednictvím srdce a jazyka nalézáme také u Horapolla (Erman 1916). Ptah jako stvořitel je označován Tš-tnn (v originále T3-tnn).

Podle — JUNKER, H.: *Die Gotterlehre von Memphis-Schabaka-Inschrift-Berlin*, Verlag der Akademie der Wissenschaften 1940 — zpracoval PhDr. Milan Nakonečný.

Převzato z revue LOGOS, roč. 8., č. 3., Praha 1991.

אבלם